

ЗЪБИТЕ – БОЛЕСТИ И НАРОДНО ЛЕЧЕНИЕ В БЪЛГАРСКАТА ЕЗИКОВА КАРТИНА НА СВЕТА

МАРИЯНА ВИТАНОВА

ИНСТИТУТ ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК „ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“
ПРИ БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
marvit@abv.bg

Здравето и болестта са два от най-важните аспекти в човешкия живот. Фрагментът от езиковата картина на света, разкриващ физическия и психичния статус на българина, е широко представен в лексикалния фонд на българските диалекти и в средновековните ръкописи. Целта на статията е да представи лексиката, свързана със зъбите и зъболечението в българската традиционна култура, която е по-слабо изследвана в научната литература. Работата се базира върху материали от диалектни, етимологични и фразеологични речници, етноложки изследвания и архиви.

Ключови думи: зъби, лексика, езикова картина на света

TEETH – DISEASES AND FOLK TREATMENT METHODS AS REFLECTED IN THE BULGARIAN LINGUISTIC PICTURE OF THE WORLD

MARIYANA VITANOVA

INSTITUTE FOR BULGARIAN LANGUAGE, BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES
marvit@abv.bg

Health and illness are two of the most important aspects of human life. The fragment of the linguistic picture of the world describing the physical and psychological status of Bulgarians is well-represented in the vocabulary of the Bulgarian dialects as well as in medieval manuscripts. The article aims at presenting an overview of the lexis related to teeth and teeth treatment in the Bulgarian traditional culture, which has been poorly studied in the academic literature. The study is based on material from dialect, etymological and phraseological dictionaries, collections of proverbs and sayings, ethnological studies and archives.

Keywords: teeth, lexis, linguistic picture of the world

Здравето и болестта са два от най-важните аспекти в човешкия живот. Фрагментът от езиковата картина на света, разкриващ физическия и психичния статус на българина, е широко представен в лексикалния фонд на българските диалекти. Лексиката, свързана с народната медицина, отразява традиционните представи за човешкото тяло и функциите на неговите органи. В нея са запазени древни славянски вярвания за същността на болестта, за средствата и начините на нейното лечение или за използваните практики за профилактика.

От езиковедска гледна точка е важно проучването и наличието на лексикални съответствия в средновековните текстове, посветени на практикуваното лечение на болни хора. Медицинските познания на българина са документирани в така наречените лекарственици (лековници, лечебници, лекарници, лекаруши, лекари) – ръкописни сборки с рецепти и указания за лекуване от късното Средновековие, които заемат специфично място между устните традиции и писмената книжнина (Милтенова, Кирилова/Miltanova, Kirilova 1994; Петкова/Petkova 2009). Лекарствениците са уникални свидетелства за натрупания във времето народен лечителски опит. Те се преписват и допълват с нови рецепти от други лекарственици или от непосредствената практика на самите народни лечители (Каблешкова/Kableshkova 2008: 17–18).

Целта на статията е да представи лексиката, свързана със зъбите и зъболечението в българската традиционна култура – лексика, която е по-слабо изследвана в научната литература. Като основен източник на езиковия материал е използван ръкописът на *Етнолингвистичен речник на българската народна медицина*¹, който е създаден въз основа на ексцерпирани материали от диалектни, етимологични и фразеологични речници, етноложки проучвания, архиви и средновековни ръкописи.

В народните представи зъбите се свързват със здравето и жизнената сила на човека, с неговата възраст, с различни качества на личността, дори с наличието на свръхестествени способности. Появата на първото зъбче на новороденото дете и падането на първия млечен зъб се отбелязват в традиционната култура на българите, както и при останалите славянски народи, с различни ритуални действия. Според народната традиция, за да растат здрави и чисти зъбките на детето, този, който види най-напред първото зъбче на бебето, му купува мъниста (БНМЕ/BNME 2013: 223). Първият изваден млечен зъб се хвърля на покрива на дома или на стопанска постройка, като се изричат вербални формули, адресирани към различни животни – сврака, врана, мечка, куче: *На ти, сврако, костен зъб, дай ми жезлезен* и др. (БНМЕ/BNME 2013: 223; Усачева/Usacheva 1999: 360). Смяната на млечните зъби с постоянни е показател за порастването на детето и увеличаването на жизнените му сили. За дете на възраст между пет и седем години се казва, че *още зъбите му не са се сменили*. Детето преминава в друга възрастова група, когато смени млечните зъби с постоянни, тогава

то се превръща в подрастващо момче или момиче: *вече отдавна са се сменили зъбите му*. Със съзряването на човешката личност може да се свържат и названията за кътните зъби, които се появяват най-късно, *мъдрец* и *умник* (Геров/Gerov 1978a). При възрастните хора загубата на зъбите е знак, че постепенно губят своето телесно здраве и сила, а животът им клони към своя заник (Усачева/Usacheva 1999: 361).

За мъжа или жената, останали без зъби, се употребяват лексемите *итрѝбльо* (Ихтиманско – ЕРБНМ/ЕРВНМ), *итрѝбла* (Ихтиманско – ЕРБНМ/ЕРВНМ), *щѝрбозѝб* (Кюстендилско – ЕРБНМ/ЕРВНМ), а за лицата, които се отличават с големи зъби – *зѝбльо* (БЕР/ВЕР 1971: 660), *зѝбля* (Видинско – ЕРБНМ/ЕРВНМ), *зѝбла* (БЕР/ВЕР 1971: 660), *зѝбат* (Младенов/Mladenov 1951: 818).

Зъби от животни се използват и като апотропейно средство, като от тях се изработват амулети.

Физическият и психичният статус на българина са представени не само в лексикалния фонд на българските диалекти, но и във фразеологията. Връзката между възрастта на човека и зъбите в народните представи намира отражение и в някои паремии и фразеологизми като *Миришат му зъбите на мляко*; *Душата му е в зъбите*; *Носи си душата в зъбите*; *До младост – радост, до зъби – сладост*; *Сладост до зъби, свят до очи, радост до уши* и др. (Стойкова/Stoykova 2007). В паремиите с компонент *зѝб/зѝби* се разкриват също и различни страни на човешките взаимоотношения като противоречието между своето и чуждото – *Чуждият хляб зѝби кѝрши*; *С чужди зѝби хляб ядеи*; противопоставянето на труда и мързела като ценности – *Гнили дренки не щат зѝби*; *Зѝб го боли, та куца*; проявите на добро и зло, сила и насилие, отмъщение – *На вълче месо – кучешки зѝб*; *Ако имаш зѝби, хапи, доде не са те захапали*; *Зѝб за зѝб, око за око* (Стойкова/Stoykova 2007). Чрез тях се изразява неодобрение от излишното и неуместно говорене, неумението да се пази тайна – *Което излезе из триесе и два зѝба, напълня триесе и два града*; *Няма си предни зѝби* (Стойкова/Stoykova 2007). Иронизира се човешката прибързаност – *Още рибата в морето, а той точи зѝби да яде* и др. (Стойкова/Stoykova 2007).

Лексемата *зѝб* е в основата на вторичната номинация при образуването на някои названия за растения, срв. *баби зѝби*, *дядов зѝб*, *гѝскини зѝби*, *конски зѝб*, *лисичи зѝби*, *магарешки зѝб*, *кухозѝб*, *бабин зѝбец*, *костен зѝбец*, *зѝбова билка* и др. (БЕР/ВЕР 1971: 660–661).

Лечебният процес при зѝболечението, както и при останалите заболявания на човешкото тяло образува единство от участниците в процеса (болел и лечител), от мястото и времето на провеждане на лечението. Самостоятелни названия за лицата, страдащи от стоматологични болести, не са регистрирани.

В средновековните ръкописи и в диалектите лексиката, свързана с болести на зъбите и устната кухина, е сравнително по-малобройна в сравнение с болестите в другите части на тялото. Тя се свежда до състоянието на самия зъб (стб. *зъбъ*, диал. *zap*, *зуб* и др.) и мястото, където израства зъбът – *зъбище* (БЕР/BER 1971: 661), на целия венец – *жлебинà* (Радуил, Самоковско; Шишковци, Кюстендилско – ЕРБНМ/ERBNM), *жлебина* (Веригово, Карловско – ЕРБНМ/ERBNM), *жиблина* (Чешнигирово, Пловдивско – ЕРБНМ/ERBNM), *жля̀бик* (Радуил, Самоковско; Шишковци, Кюстендилско – ЕРБНМ/ERBNM), *жля̀бурльина* (Доброславци, Софийско – ЕРБНМ/ERBNM), *жа̀бурльина* (Доброславци, Софийско – ЕРБНМ/ERBNM) и др.

В средновековната книжина болестта на зъба се означава със словосъчетанията *колѣниѣ зъбам* (ЕРБНМ/ERBNM), *зъбомъ колѣзнь* (ЕРБНМ/ERBNM), *зъвъ болà* (ЕРБНМ/ERBNM), *болестъ зъбна* (Макаријоска/Makarijoska 2011: 209), а зъбът, който предизвиква болка – *болезън зап* (ЕРБНМ/ERBNM). Регистрирани са и следните названия за ‘кариес’ – *зъбъ поукль* и *зоувъ поукль* (Макаријоска/Makarijoska 2011: 33), за ‘счупен зъб’ – *зъбъ расцѣпльши* и *зоувъ расцѣпльши* (Макаријоска/Makarijoska 2011: 33), за ‘развален зъб’ – *зъбъ чоуруккъ* (Макаријоска/Makarijoska 2011: 33), *зъбъ чрънъ* (Макаријоска/Makarijoska 2011: 209), *ков* (Милтенова, Кирилова/Miltanova, Kirilova 1994: 156) и др.

Събраната диалектна лексика е свързана повече с болезнени състояния на венците и лигавицата на устната кухина, отколкото с целостта на зъбите², срв.:

‘кариес’ – *вълкoедина* (БНМЕ/BNME 2013: 222);

‘пулпит’ – *добрата* (БНМЕ/BNME 2013: 222), *сладката* (БНМЕ/BNME 2013: 222);

‘зъбобол’ – *за̀бобол* (Макаријоска/Makarijoska 2011: 209), *за̀боболка* (Макаријоска/Makarijoska 2011: 209), *зъ̀бобòл* (Младенов/Mladenov 1951: 819), *зъ̀бобòлие* (Младенов/Mladenov 1951: 819), *зъ̀бобòлка* (Младенов/Mladenov 1951: 819), *нежит* (Градец, Котелско – ЕРБНМ/ERBNM);

‘възпаление на венците’ – *екма̀* (Странджа – ЕРБНМ/ERBNM), *екма̀жа̀* (Странджа – ЕРБНМ/ERBNM), *ещма̀* (Горнооряховско – ЕРБНМ/ERBNM), *за̀зъ̀бица* (ЕРБНМ/ERBNM), *изтравниче* (Белослатинско – ЕРБНМ/ERBNM), *мъ̀зга* (Елховско – ЕРБНМ/ERBNM), *нѐжет* (Великотърновско, Велинградско, Смолянско – ЕРБНМ/ERBNM), *нѐжит* (Белоградчишко, Великотърновско, Врачанско, Горнооряховско, Котелско, Ловешко, Павликенско, Поповско, Сливенско, Троянско – ЕРБНМ/ERBNM), *нѐжита̀* (Бероградчишко – ЕРБНМ/ERBNM), *нѐжитиче* (ЕРБНМ/ERBNM), *нѐжитница̀* (Котленско, Плевенско – ЕРБНМ/ERBNM), *нѐжитъ* (Барболова и др./Barbolova et al. 2018: 251), *ну̀зла̀* (Елховско, Старозагорско, Харманлийско – ЕРБНМ/ERBNM), *ну̀зль* (Казанлъшко – ЕРБНМ/ERBNM), *опъ̀л*

(Преславско – ЕРБНМ/ERBNM), *червената болест* (Велинградско – ЕРБНМ/ERBNM);

‘подуване на венците’ – *назъбница* (Банат – ЕРБНМ/ERBNM), *назла* (Гълъбово, Пловдивско – ЕРБНМ/ERBNM), *нузлѝ* (Енина, Казанлъшко; Охрид; Шуменско – ЕРБНМ/ERBNM);

‘кървене на венците’ – *назла* (Пловдивско – ЕРБНМ/ERBNM);

‘заболяване на венците, което води до оголване и падане на зъбите; пародонтоза’ – *венци* (БНМЕ/BNME 2013: 345), *добрата* (БНМЕ/BNME 2013: 222), *доброта* (Лопян, Ботевградско; Пелово, Плевенско – ЕРБНМ/ERBNM), *назъбница* (БНМЕ/BNME 2013: 345), *нежит* (БНМЕ/BNME 2013: 345) *нузла* (БНМЕ/BNME 2013: 345), *упал* (БНМЕ/BNME 2013: 345) *урбалец* (БНМЕ/BNME 2013: 345), *флюс* (БНМЕ/BNME 2013: 345), *якмѝ* (БЕР/BER 1971: 485);

‘оток около болен зъб’ – *добрѝ* (Брусен, Тетевенско – ЕРБНМ/ERBNM); *добрѝ* (Брусен, Тетевенско – ЕРБНМ/ERBNM), *добрѝто* (Брусен, Тетевенско – ЕРБНМ/ERBNM), *дѝбрѝто* (Врачанско – ЕРБНМ/ERBNM);

‘абцес по венците, натрупване на гной, гноен оток’ – *дѝбра* (Банат – ЕРБНМ/ERBNM), *добрата* (Никополско – ЕРБНМ/ERBNM), *дѝбрѝя* (Ихтиманско – ЕРБНМ/ERBNM);

‘рана на венците’ – *неджит* (Велинградско, Смолянско – ЕРБНМ/ERBNM), *нежет* (Габрово – ЕРБНМ/ERBNM);

‘болест на устната кухина, при която небцето се покрива с бели мехури и се зачервява; стоматит’ – *балдѝсало* (Трън – ЕРБНМ/ERBNM), *болдѝсница* (Геров/Geov 1978b: 30; Макаријоска/Makarijoska 2011: 12), *болдѝстница* (Охрид – ЕРБНМ/ERBNM), *мъчѝтини* (Охрид – ЕРБНМ/ERBNM);

‘гингивит’ – *зѝзъбница* (Странджа – ЕРБНМ/ERBNM);

‘афта’ – *начетинки* (Макаријоска/Makarijoska 2011: 12);

‘тръпчиво усещане във венците; скомина’ – *зѝзѝбица* (Искрец, Софийско – ЕРБНМ/ERBNM), *зѝмбаре* (Ново село, Видинско – ЕРБНМ/ERBNM), *ѝски* (Русе – ЕРБНМ/ERBNM), *оскѝмина* (Искрец, Софийско – ЕРБНМ/ERBNM), *скѝмена* (Геров/Geov 1978b: 292) и др.

Както при останалите болести на човешкото тяло, така и при тези на зъбите и устната кухина се вярва, че причина за появата им са различни демонични същества, нечисти сили и животни, магии, урочасване и др. Според народното вярване нарушената цялост на зъбите е резултат от действието на превъплътен в червейчета зъл дух, който ги разяжда отвътре (БНМЕ/BNME 2013: 222; Макаријоска/Makarijoska 2011: 209). Демоничният персонаж *нежит* предизвиква различни болести по зъбите и венците, носещи същото име (ЕРБНМ/ERBNM; Мичева-Пейчева/Micheva-Peycheva 2013). Той може да причини счуване на зъбите и челюстите – *зѝки сѝк-*

роушити (ЕРБНМ/ERBNM), челюсти сакроушити (ЕРБНМ/ERBNM), челюсти слобити (ЕРБНМ/ERBNM), да наруши целостта на зъбите – изгризе зюкгы (ЕРБНМ/ERBNM) или да предизвика възпаление на венците. Яденето на замърсена от мишки храна води до появата на *мишиувина* (Кукуш – ЕРБНМ/ERBNM), *мишница* (Пожарево, Силистренско; Кръвеник, Сливенско – ЕРБНМ/ERBNM), *мишовина* (Кукуш – ЕРБНМ/ERBNM).

Нерядко явление в българските говори е табуизирането на народномедицинската лексика. Табуистични названия се откриват и при болестите на венците и зъбите, срв. *добра, добрата, добрè, ддбрия, добрд, добрдто, ддброто, сладката*. Сред регистрираните лексеми преобладават тези с мотивационен признак *добр*. В основата на табуизирането е вярата в магическата сила на думите и желанието да не се предизвиква болестта, като се скрие нейното истинско име, защото болестите се възприемат като живи същества или демони, които не обичат да чуват имената си (Михайлова/Mihaylova 1974; Попов/Popov 2000; Витанова/Vitanova 2015; Китанова/Kitanova 2017). С названията, означаващи нещо противоположно на болестта, като *добра, сладката* и др., се цели тя да бъде омилостивена.

Както в представите за причинителите на зъбните заболявания, така и в използваните средства за лечение на зъбните неразположения се преплитат елементи от емпиричен рационализъм и магични представи (Каблешкова/Kableshkova 2003: 11). В зъболечението се употребяват лечебни билки, различни вещества и смеси (пепел, прах от еленов рог, тамян, оцет с нишадър, ракия, тютюн, газ, *пресол* ‘силно пресолена вода’ и др.), практикува се *баяне* или болните зъби се отстраняват.

В народномедицинската практика билколечението е най-често прилаганото средство. Билките се събират в определени дни, когато имат най-голяма лечебна сила. Според народните вярвания такива дни са Гергьовден и Еньовден (Колев/Kolev 1987: 205). Билколечението е често прилагано средство при зъбобол и болки във венците и до днес. В народната медицина се употребяват отвари от *збова билка, мащерка, чубрица*, корени от *драка, урбаличе*, кори от *трепетлика* и др. (БНМЕ/BNME 2013: 222–223).

Другият широко разпространен метод за лечение, особено на болестни състояния, причинени от нечисти сили, е баянето чрез вербални формули (*басни*). Този метод се прилага в по-голяма степен от жени лечителки. При баянето за лечение на зъби се използват различни словесни формули като: *Върбаличе, опаличе, изскочи из нос, из уста, из зъби, из венци, из глава, из мозък, па иди у гора зелена, къде куче не лае, къде петел не пее, къде овца не блее, там да едеш, там да пиеш* и др. (БНМЕ/BNME 2013: 223).

Когато приложените лечебни средства не помагат, болните зъби се изваждат. Ваденето на зъби е разпространена хирургическа народномедицинска практика, която се извършва от самоуки лечители. С тази дейност се занимават ковачи, бръснари, свещеници, пътуващи *збовадци* (БНМЕ/

BMNE 2013: 223). Използват се клещи, а за вадене на млечни зъби – конци. В основата на названията за лицата, практикуващи вадене на зъби, стоят различни мотивационни признаци:

– мотивационен признак *зъб* – *зъбар* (Ихтиманско – ЕРБНМ/ЕРВНМ), *зъбар* (Ботевградско; Пиринско; Пловдивско; Пожарево, Силистренско – ЕРБНМ/ЕРВНМ), *зъбарь* (Троян – ЕРБНМ/ЕРВНМ), *зъмбар* (Костурско – ЕРБНМ/ЕРВНМ);

– мотивационни признаци *зъб* и *лекувам* – *заболёкар* (Бистрица, Дупнишко – ЕРБНМ/ЕРВНМ), *зуболёкар* (Годечко – ЕРБНМ/ЕРВНМ), *зъболёкар* (Доброславци, Софийско – ЕРБНМ/ЕРВНМ), *зъбулёкар* (Пожарево, Силистренско – ЕРБНМ/ЕРВНМ), *зъмболёкар* (Костурско – ЕРБНМ/ЕРВНМ);

– мотивационни признаци *зъб* и *вадя* – *зъбовадъч* (БЕР/ВЕР 1971: 661), *зъбовадец* (БНМЕ/ВНМЕ 2013: 223; Младенов/Mladenov 1951: 819);

– мотивационни признаци *цера* и *зъб* – *церазубавец* (Годечко – ЕРБНМ/ЕРВНМ), *церазубавъц* (ЕРБНМ/ЕРВНМ).

В костурските облици *зъмбар* и *зъмболёкар* е запазена назалността на старобългарската задна носова гласна ж (стб. зъжъ).

Лексемата *зъболёкар* се употребява и в съвременния книжовен български език като название за дипломиран лекар, лекуващ зъби, наред със *стоматолог*, която е с гръцки произход. В последно време под влияние на английски език се употребяват *дентист* и словосъчетанието *дентален лекар*, които имат латински произход, срв. лат. *dens* ‘зъб’ (Тодоранова/Todoranova 2015: 67). В *Речник на българския език* се посочва като остаряла формата *дантѝст*, навлязла в българския език от френски (срв. фр. *dentiste*) и употребявана през XIX и началото на XX век – *Има хас жандаринът да ми разкърти зъбите, а дантистът да ги намести отново, да не се познава*. Ал. Константинов, Съч., 21. *Алабастр за медицински потреби и дантисти се намира при Софийско търговско училище*. БД, 1909, бр. 24, 4. (РБЕ/РВЕ 2006: 585).

За мястото, където се извършва лечението на зъби, е регистрирана лексемата *зъбарница*, а за правенето на изкуствени зъби – *зъбарство* (БЕР/ВЕР 1971: 660).

Вероятно четките за зъби са по-късно навлязло средство за поддържане на хигиената на устната кухина, но за тях са отбелязани названия като *зъбочётка*, *зъбочистѝлка* (Младенов/Mladenov 1951: 819). За почистване на зъбите се използват и клечки, срв. *зъбочистѝлка*, *зъбочѝстка* (Младенов/Mladenov 1951: 819).

Заклучение

Народномедицинската лексика се отличава с многозначност както в рамките на отделните говори, така и в макродиалектната система. С едно и

също название се номинират различни болести и симптоми на зъбите и устната кухина и на други части на тялото, срв. *нежит* ‘зъбобол’, ‘възпаление на венците’, ‘дух, предизвикващ заболявания на зъбите и венците’, ‘цирей’; *нузлѣ* ‘оток на венците’, ‘белег от зараснала рана’ и др. Многозначността е налице и при табуистичните названия, срв. *дѣбра* ‘абцес по венците’ и ‘антракс’, *добрата* ‘абцес по венците’ и ‘антракс’, *сладката* ‘пулпит’ и ‘злокачествен цирей, който се предава на хората от овцете’ и др. (ЕРБНМ/ERBNM).

При диалектните названия от тази тематична група са налице повече композитни лексеми, срв. *вълкоедина*, *зуболѣкар*, *зѣбовадѣч*, *цѣрозѣбавец*, *щѣрбозѣб*, *зѣбочистѣлка* и др. Словосъчетанията са по-често срещани при материала от средновековните лековници. В народната медицинска терминология композитните названия и словосъчетанията създават по-конкретна представа за заболяването или неговите симптоми.

В рамките на диалектната макросистема народните медицински термини се срещат с различни фонетични (*нежит* и *неджит*; *назлѣ* и *нузлѣ*; *опал* и *упал*), акцентни (*жлѣбѣйна* и *жлѣбинѣ*), морфологични (*нежит* и *нежитѣ*) и словообразователни варианти (*жлѣбѣик* и *жлѣбурлѣйна*; *зѣбовадѣч* и *зѣбовадѣц*; *нежитѣче* и *нежитѣница*).

В прилаганите лечебни практики е налице сложно преплитане на рационалност и ирационалност. Персонифицирането на болестите и свързването на тяхната поява със свръхестествени сили е причина за наличието на табуистични названия.

Лексемите от разгледаната тематична група разкриват познанията и опита на българина в лечението и профилактиката на болестите на зъбите и устната кухина, допълват представите за мястото на физическото и психическото здраве в неговата ценностна система. Значението на човешкото здраве е богато отразено и във фразеологията и паремииите на българския език.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹ *Етнолингвистичен речник на българската народна медицина* е завършен и обсъден проект на Секцията за етнолингвистика при Института за български език „Проф. Л. Андрейчин“. Авторският колектив на *Речника* включва сътрудници от Секцията за етнолингвистика и от Секцията за история на българския език: доц. д-р Марияна Витанова (ръководител на проекта и редактор), доц. д-р Ваня Мичева (редактор), доц. д-р Йоанна Кирилова, доц. д-р Калина Мичева-Пейчева, гл. ас. д-р Надежда Николова. Материалът от средновековните паметници е екцерпиран от доц. д-р Ваня Мичева и доц. д-р Калина Мичева-Пейчева.

² При идентифицирането на научномедицинските диагнози е налице известна условност.

ЛИТЕРАТУРА

- Барболова и др. 2018: *Барболова, З., М. Симеонова, М. Китанова, Н. Мутафчиева, П. Легурска*. Речник на народната духовна култура на българите. София, Наука и изкуство.
- БНМЕ 2013: *Българска народна медицина. Енциклопедия*. Второ преработено и допълнено издание. Съставителство и обща редакция Минчо Георгиев. София, АИ „Проф. Марин Дринов“.
- БЕР 1971: *Български етимологичен речник*. Т. 1. А – З. Редактор Вл. Георгиев. София, Издателство на Българската академия на науките.
- Витанова 2015: *Витанова, М.* Здравето и болестта в диалектите и фразеологията. – *Дзяло* (електронно списание), г. III, бр. 5. < www.abcdar.com >.
- Геров 1975: *Геров, Н.* Речник на българския език. Т. 1. А – Д. Фототипно издание. София, Български писател.
- Геров 1978а: *Геров, Н.* Речник на българския език. Т. 5. Р – Я. Фототипно издание. София, Български писател.
- Геров 1978б: *Геров, Н.* Речник на българския език. Т. 6. Допълнение. Фототипно издание. София, Български писател.
- ЕРБНМ: *Етнолингвистичен речник на българската народна медицина* (ръкопис).
- Каблешкова 2003: *Каблешкова, Р.* Народната медицина. Етноложко изследване на Пловдивска област. София, Мултипринт.
- Китанова 2017: *Китанова, М.* Евфемизмите в българската традиционна култура. – *Известия на Института за български език*. Т. XXX, с. 119–138.
- Колев 1987: *Колев, Н.* Българска етнография. София, Наука и изкуство.
- Макаријоска 2011: *Макаријоска, Л.* Лексиката од областа на историјата на медицината. Скопје, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Милтенова, Кирилова 1994: *Милтенова, А., А. Кирилова*. Средновековни лековници и амулети. София, Време.
- Михайлова 1974: *Михайлова, Д.* Към евфемистичните названия на болести в български език. – *Български език*, № 1, с. 50–54.
- Мичева-Пейчева 2013: *Мичева-Пейчева, К.* Сблъсъкът на чистотата и нечистотата в българската култура и език. София, „Валентин Траянов“.
- Младенов 1951: *Младенов, Ст.* Български тълковен речник с оглед към народните говори. Т. I, А–К. София.
- Петкова 2009: *Петкова, Св.* Неволите на тялото в средновековните лековници. – *Liternet*, № 2 (111): < http://liternet.bg/publish23/s_petkova/nevolite.htm > [16.02.2009].
- Попов 2000: *Попов, Б.* Табуистични названия на болести в югозападните български говори. – *Македонски преглед*, № 1, с. 65–80.
- РБЕ 2006: *Речник на българския език*. Т. 3. Г – Деятел. София, АИ „Проф. Марин Дринов“, ЕТ „ЕМАС“.
- Стойкова 2007: *Стойкова, Ст.* Български пословици и поговорки. София, ИК „Колибри“.

- Тодоранова 2015: *Тодоранова, В.* Българско-латински речник. А – Я. София, Издателство на Българската академия на науките „Проф. Марин Дринов“.
- Усачева 1999: *Усачева, В. В.* Зубы. – В: *Славянские древности. Этнолингвистический словарь*. Т. 2. Д – К. Москва, с. 359–362.

REFERENCES

- Barbolova et al. 2018: *Barbolova, Z., M. Simeonova, M. Kitanova, N. Mutafchieva, P. Legurska.* Rechnik na narodnata duhovna kultura na balgarite. Sofia, Nauka i izkustvo.
- BER 1971: *Balgarski etimologichen rechnik*. Т. 1. А – Z. Redaktor VI. Georgiev. Sofia, Izdatelstvo na Balgarskata academia na naukite.
- BNME 2013: *Balgarska narodna meditsina. Entsiklopediya*. Vtoro preraboteno izdanie. Sastavitelstvo i obshta redaktsiya Mincho Georgiev. Sofia, Academichno izdatelstvo “Prof. Marin Drinov”.
- Gerov 1975: *Gerov, N.* Rechnik na balgarskiya ezik. Т. 1. А – D. Fototipno izdanie. Sofia, Balgarski pisatel.
- Gerov 1978a: *Gerov, N.* Rechnik na balgarskiya ezik. Т. 5. P – Љ. Fototipno izdanie. Sofia, Balgarski pisatel.
- Gerov 1978b: *Gerov, N.* Rechnik na balgarskiya ezik. Т. 6. Dopalnenie. Fototipno izdanie. Sofia, Balgarski pisatel.
- ERBNM: *Etmolingvистичен rechnik na balgarskata narodna meditsina* (rakopis).
- Kableshkova 2003: *Kableshkova, R.* Narodnata meditsina. Etnolozhko izsledvane na Plovdivska oblast. Sofia, Multiprint.
- Kitanova 2017: *Kitanova, M.* Evfemizmite v balgarskata traditsionna kultura. – *Izvestiya na Instituta za balgarski ezik*. Т. XXX, s. 119–138.
- Kolev 1987: *Kolev, N.* Balgarska etnografiya. Sofia, Nauka i izkustvo.
- Makarijoska 2011: *Makarijoska, L.* Leksikata od oblata na istorijata na meditsinata. Skopje, Institut za makedonski jazik “Krstе Misirkov”.
- Micheva-Peycheva 2013: *Micheva-Peycheva, K.* Sblasakat na chistotata i nechistotata v balgarskata kultura i ezik. Sofia, “Valentin Trayanov”.
- Mihaylova 1974: *Mihaylova, D.* Kam evfemistichnite nazvaniya na bolesti v balgarskiya ezik. – *Balgarski ezik*, № 1, s. 50–54.
- Miltenova, Kirilova 1994: *Miltenova, A., A. Kirilova.* Srednovekovni lekovnitsi i amuleti. Sofia, Vreme.
- Mladenov 1951: *Mladenov, St.* Balgarski talkoven rechnik s ogleed kam narodnite govori. Т. I, А – K. Sofia.
- Petkova 2009: *Petkova, Sv.* Nevolite na tyaloto v srednovekovnite lekovnitsi. – *Liternet*, № 2 (111): <http://liternet.bg/publish23/s_petkova/nevolite.htm> [16.02.2009].
- Popov 2000: *Popov, B.* Tabuistichni nazvaniya na bolesti v yugozapadnite balgarski govori. – *Makedonski pregled*, № 1, 65–80.

- RBE 2006: *Rechnik na balgarskiya ezik*. T. 1. G – Deyatel. Vtoro dopalнено i preraboteno izdanie. Sofia, Academichno izdatelstvo “Prof. Marin Drinov”, ET “EMAS”.
- Stoykova 2007: *Stoykova, St.* Balgarski poslovitsi i pogovorki. Sofia, “Kolibri”.
- Todoranova 2015: *Todoranova, V.* Balgarsko-latinski rechnik. A – YA. Sofia, Izdatelstvo na Balgarskata academia na naukite “Prof. Marin Drinov”.
- Usacheva 1999: *Usacheva, V. V. Zuby.* – In: *Slavyanskije drevnosti. Etnolingvističeskii slovar’*. T. 2. D – K. Moskva, s. 359–362.
- Vitanova 2015: *Vitanova, M.* Zdraveto i bolestta v dialektite i frazeologiyata – *Dzyalo* (elektronno spisanie), g. III, br. 5 < www.abcdar.com >.

✉ Доц. д-р Марияна Витанова
Секция за етнолингвистика
Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“
при Българската академия на науките
бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113 София, България

✉ Assoc. Prof. Mariyana Vitanova, PhD
Department of Ethnolinguistics
Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences
52 Shipchenski prohod, Bl. 17, Sofia 1113, Bulgaria

Публикувано: 31 март 2020